

Klemen Jelinčič Boeta Judje na Slovenskem

Celovec-Ljubljana-Dunaj:
Mohorjeva, 2009.

Antropolog, zgodovinar in prevajalec Klemen Jelinčič Boeta je v zadnjih dveh letih tako rekoč solistično zapolnil eno velikih vrzeli v slovenski zgodovinopisni literaturi in slednjo opremil s kar tremi temeljnimi deli o judovski zgodovini, ki jih doslej v takšni obliki še ni imela. Že leta 2008 je poskrbel za splošno zgodovino Judov pod naslovom *Kratka zgodovina Judov*, leto pozneje pa ji je dodal še dve pomembni besedili o judovski navzočnosti na tleh slovenskih zgodovinskih dežel. Pri celovski Mohorjevi, ki je izdala že *Kratko zgodovino Judov*, je izšlo pregledno delo *Judje na Slovenskem*, pri Slovenski matici pa dopolnjena različica Jelinčičeve doktorske disertacije, posveče-

na "zlato dobi" judovske zgodovine na slovenskih tleh, srednjemu veku.

Bilo bi seveda krivično reči, da se pred našim avtorjem ni z judovsko zgodovino v našem prostoru nihče ukvarjal (o nasprotnem navsezadnje priča obširno poglavje o historiografiji o Judih pri nas v njegovi knjigi o Judih v srednjem veku), vendar so obsežnejše sinteze doslej manjkale. Še najbolj sta se čemu takemu približala *Judovski zbornik* kot posebna številka mariborskega Časopisa za zgodovino in narodopisje in razstavni katalog še jugoslovanske razstave o Judih v Jugoslaviji leta 1988 v Zagrebu.

Dejal bi, da bodo od omenjene trojice ravno *Judje na Slovenskem* bržkone deležni največjega odmeva, saj na pregleden, razumljiv in berljiv način predstavljajo vse postaje judovske odiseje na slovenskih tleh (in širše). Takoj je potrebno opozoriti, da Jelinčič svoje besedilo zemljepisno omeji z mejami zgodovinskih dežel, v katerih so prebivali Slovenci, tako da ob ozemlju današnje Slovenije in ožjem zamejstvu vključi še celotni Koroško in Štajersko (tja do Dunajskega Novega mesta, ki je bilo nekoč njen del) in Furlanijo ter celotno ozemlje Goriške in Gradiške. Medtem ko je v srednjem veku med judovskimi skupnostmi na omenjenem območju prednjačil danes slovenski Maribor, se je v novem veku težišče preneslo na skupnosti zunaj današ-

njega slovenskega ozemlja; v 19. in 20. stoletju (in danes) je (bila) številčno daleč najmočnejša tržaška.

Judje na Slovenskem v glavnem sledijo kronološkemu ključu. Prvo poglavje se tako ukvarja z Judi v pozni antiki. Tu bi bilo seveda pravilneje, če bi se avtor pridevniku 'pozna' odrekel, ker s svojimi omembami posega tudi v čas med 1. in 3. stoletjem, ko o pozni antiki ni moč govoriti po nobenem kriteriju.

Razumljivo največ prostora je posvečenega že omenjeni "zlato dobi" judovstva v slovenskih deželah, srednjemu veku. Tozadevno poglavje se začne z zanimivimi premisleki o pojavi "judovskih vasi" in mest na Slovenskem in v njegovi neposredni bližini, kjer je avtor zbral zavidljivo število toponimov, ki kažejo na kraje judovskih trgovskih postojank in stalnih naselbin (morda najbolj domača sta nam štajerski Judenburg in koroški Velikovec, nekdanj imenovan kar Forum Iudaeorum). Še več je o tem Jelinčič kajpak napisal v svoji monografiji o Judih v srednjem veku.

Ključno za razumevanje srednjeveškega judovstva je razmerje med njim in večinskim krščanstvom ter papeštvom. Jelinčič v glavnem posrečeno oriše glavne konture tega zapletenega odnosa, ki ga po moji sodbi na krščanski strani pravilno označi za ambivalentnega in skoraj shizofrenega, kar žal ni brez posledic niti danes. Po

drugi strani izrecno poudari (resda ne vedno uspešno) zaščitniško politiko papežev do Judov in jasno potegne ločnico med srednjeveškim versko utemeljenim antijudaizmom (katerega posledice so sicer tudi lahko bile zelo tragične, čeprav na obravnavanem območju poročil o protijudovskih pogromih ni veliko) in modernim ravnin antisemitizmom.

Izčrpnemu prikazu srednjeveških judovskih skupnosti v v obravnavo vključenih deželah sledi kratek, a zanimiv prikaz judovskega vsakdanjega življenja, kot ga razbiramo iz virov. Morda posebej pozornosti vredna so v tem sklopu avtorjeva razmišljanja o vlogi judovskih žensk. Omeniti je potrebno še, da ob cerkvenem gledanju na judovstvo analizira tudi posamezne vidike posvetne judovske zakonodaje, predvsem judovski položaj služabnikov cesarske komore. "Srednjeveško" poglavje se zaključuje z izgonom Judov iz osrednjih slovenskih dežel, po katerem se je judovska navzočnost na ozemlju današnje Slovenije drastično zmanjšala, po zamrtju obalnih skupnosti do začetka 17. stoletja pa za nekaj časa skoraj povsem izginila. Po drugi strani Jelinčič pokaže, da je eksodus mariborskih in drugih štajerskih Judov dal pomembne nove impulze vodilnima novoveškima skupnostma na obravnavanem območju v Trstu in Gorici.

Zgodnji novi vek je tudi v slovenske zgodovinske dežele prinesel relativno nov pojav ge-

rov. Večina le-teh je v njih šele sad poznega 17., ponekod šele 18. stoletja, tako da so geti večinoma obstajali manj kot sto let. Pri tem je treba povedati, da Jelinčič nastanek goriškega geta neposrečeno povezuje z ustanovitvijo v resnici šele pol stoletja pozneje nastale goriške nadškofije.

V istem obdobju se začne skoraj tristoletna zgodovina prekmurskih Judov, ki ji Jelinčič posveti posebno poglavje in v njem največ prostora nameni osrednjim skupnostim v Lendavi, Murski Soboti in Beltrincih, sočasno pa večkrat opozori na značilno posebnost prekmurskega judovskega življenja, ki je v precejšnji navzočnosti Judov po vaseh (in ne le v večjih naseljih).

Kot naslednjo prelomnico *Judje na Slovenskem* izpostavljajo kratkotrajno pridobitev polnih državljanskih pravic v času Ilirskih provinc, ki za seboj potegne sicer skromno vnovično judovsko navzočnost v osrednjem slovenskem prostoru. Ta se še zdaleč ne more meriti s srednjeveško in zunaj Prekmurja Judje vse do danes ostajajo neznatna manjšina. Zato pa je 19. stoletje postreglo z razmahom modernega antisemitizma, pri čemer Jelinčič upravičeno opozarja, da je imel ta na Slovenskem praviloma obliko "antisemitizma brez Judov". Kar zadeva njegove sicer poučne zglede odklonilnega odnosa do Judov v slovenski kulturi, mi ni jasno

zgolj, kako se je med njimi znašlo Prešernovo *Judovsko dekle*, ki ga po moji sodbi ni moč šteti za antisemitsko besedilo. Drugače je kajpak z zapisi pri Tavčarju, Apihu, Grudnu, v novjšem času zlasti pri Mišku Kranjcu. Vendar gre avtorju v dobro šteti dosledno opozarjanje na ekonomske in razredne temelje večine antisemitizma 19. in zgodnjega 20. stoletja na Slovenskem.

Ko se pomikamo proti koncu knjige, trčimo še ob pomembni poglavji o drugi "zlati dobi" vsaj judovstva na ozemlju Jugoslavije, ki je napočila v obdobju stare Jugoslavije, in o holokavstu, kjer bi morda pričakovali še nekoliko natančnejšo obravnavo, še posebej z ozirom na obseg poglavja o srednjem veku, toda po drugi strani problematika holokavsta pri nas zahteva posebno obravnavo (in je bila predvsem z besedili Andreja Pančurja že deležna). *Jude na Slovenskem* upravičeno sklepa poglavje z zanimivimi podatki o povojni judovski skupnosti na Slovenskem s sedežem v Ljubljani, ki je nastala na ruševinah največjih judovskih skupnosti pri nas (v Prekmurju) kot žalostni dediščini holokavstva, med katerim je smrtne rane ravno tako dobila prej pomembna goriška skupnost (njeno pokopališče je danes na ozemlju Slovenije).

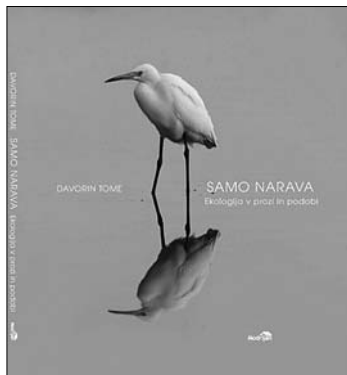
Med pomanjkljivostmi knjige bi na prvem mestu omenil, da ni sprotnih opomb, kar je glede na naravo dela in na ob-

činstvo, ki mu je namenjeno, razumljivo in dobrodošlo, vendar bi bile nujne vsaj tam, kjer knjiga prinaša dobesedne navedke, saj bi bralca gotovo zanimalo, od kod so pobrani. Nekoliko kriptično in premalo diferencirano je nadalje napisan začetek poglavja o slovenski judovski skupnosti (na strani 103), kjer očitek o vsesplošnem antisemitizmu protipartizanske strani med drugo svetovno vojno nedvomno ni dovolj razdelan in podkrepjen (če odmislimo nekaj resda izrečenih, a brez potrebnega konteksta navedenih izjav). Debatirati bi bilo morda moč še o kakšni Jelinčičevi rešitvi terminoloških zagat, ko izraza običaj in obred nista dovolj jasno razmejena (glede na to, da gre očitno za kalk angleškega rite in nemškega Ritus). Včasih namesto v zgodovinopisju že uveljavljenih izrazov uvaja nove (npr. sodnik za Jude namesto dosedanjega judovskega sodnika), vendar bo šele prihodnost pokazala, v kolikšni meri se bodo ti predlogi uveljavili.

Kljub navedenim drobnim pomislekom je Jelinčič s svojo trilogijo in morda še na poseben način s kratko sintezo *Judje na Slovenskem* razveselil vse, ki se bodo (bomo) v prihodnje iz takšnih ali drugačnih razlogov srečevali z zgodovino izvoljenega ljudstva na naših tleh in v širšem srednjeevropskem prostoru.

Aleš Maver

Davorin Tome Samo narava Ljubljana: Modrijan, 2008.

Narava je polna presenečenj, če le imaš pogum, da se z njimi soočiš. S temi besedami nas Davorin Tome povabi na razburljivo, mestoma pretresljivo potovanje po izbranih zgodbah, ki jih piše ekologija.

Davorin Tome je doktor bioloških znanosti, docent za področje ekologije živali na ljubljanski Biotehniški fakulteti, nosilec predmetov Uvod v ekologijo, Pestrost in ogroženost živalstva in Varstvena ekologija populacij (tudi avtor univerzitetnega učbenika za ekologijo za dodiplomske in podiplomske študente). Kot znanstveni svetnik je zaposlen na Nacionalnem inštitutu za biologijo, glavni predmet njegovega zanimanja je ekologija ptic. Je predsednik Sveta za varstvo narave pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Ljubiteljsko se ukvarja tudi s fotografijo in mnoga njegova besedila (tudi pričujočo

knjigo) krasijo njegove čudovite, včasih malce hudomušne naravoslovne fotografije.

Knjiga *Samo narava* nosi podnaslov *Ekologija v prozi in podobi* (EPP), saj je bila po avtorjevih besedah pisana kot *neke vrste reklama za Naravo z namenom, da bi opozoril na tiste njene vrednote, ki jih ne merimo v denarju, a smo od njih vseeno popolnoma odvisni.*

V prvem poglavju pisec bralcu podre poprejšnje predstave o pojmu "ekologija". Nič nenavadnega, saj ekologija na današnjega bralca/gledalca *preži za vsakim vogalom*. Avtor v enem zamahu opravi z "ekološkimi akcijami pobiranja smeti", "ekološkimi vozili", "ekološkimi tržnicami" in podobnimi neustreznimi besednimi zvezami, ki izkoriščajo trenutno "ekološko modno muho" (in s tem povezano tržno nišo). Ekologija je namreč *znanstvena disciplina*, ki z naštetimi stvarmi nima nobene zveze. Ekologija proučuje odnose *med živimi bitji in neživim ter živim okoljem, ki določajo njihovo številčnost in razširjenost v prostoru. Ekologija je torej kompleksna veda o vzajemnih vplivih v naravi, v njenem središču pa so vedno in izključno živa bitja, organizmi, vrste, združeni v populacije in združbe.*

V knjigi so nanizana samostojna poglavja, ki nas najprej seznani s klasično ekološko temo, od odnosa plenilec-plen in vpliva naravnih katastrof do razvpitih podnebnih sprememb